

Teshabayeva Zamira Sobirovna

BOLALARNING IJTIMOIIY MOSLASHUVI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

Teshabayeva Zamira Sobirovna

BOLALARNING IJTIMOIIY MOSLASHUVI

Darslik

Ta'lim yo'nalishi: 60110200 - Maktabgacha ta'lim

Toshkent
«Sarbon LLS»
2024

UO'K 373.2;37.06

KBK 74.1

T-19

Teshabayeva Z.S. BOLALARNING IJTIMOY MOSLASHUVI.
Darslik. – T.: "Sarbon LLS", 2024. 152 b.

Mas'ul muharrir:

Xurvalieva T.L. - ChDPU "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedra professori, p.f.d. (DSc).

Taqrizchilar:

Nosirova R.X. - ChDPU "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedra dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Gaynazarova G.A. - Nizomiy nomidagi TDPU "Maktabgacha ta'lim texnologiyasi" kafedra dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Mazkur darslikda maktabgacha ta'lim yo'nalishi bakalavriyat talabalarini maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ijtimoiy tarbiyani tashkil etishdagi kasbiy kompetentligini shakllantirishga oid ma'lumotlar bayon etilgan.

Darslikda "Bolalarning ijtimoiy moslashuvi" fanining asosiy masalalari, nazariy-metodologik asoslari, maktabgacha yoshdagi bolalar ijtimoiylashuvi jarayonida ta'lim berish usullari va xususiyatlari, ularni amalda qo'llay bilishning nazariyasi va uslubiyati keng yoritilgan.

Darslikda talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlash, maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual jihatdan rivojlantirishda kvalimetrik kompetensiyaning o'рни va ahamiyati, hamda bolalarning har tomonlama rivojlanishida, ijtimoiy tarbiyalashda g'amho'rlik qiluvchi oila, maktabgacha ta'lim tashkiloti, maktab va mahalla bilan hamkorlik ishlarini amalga oshirishga oid ko'nikma va malakalarni hosil qilish vazifalari yoritiladi.

UO'K 373.2;37.06

KBK 74.1

ISBN 978-9910-9398-5-3

MUNDARIJA

Kirish	3
§1. Ijtimoiy rivojlanishning nazariy asoslari	5
§2. Sotsium va bola shaxsi	15
§3. Tarbiya ijtimoiylashuv omili sifatida. Tarbiya tamoyillari	26
§4. Bolalarni ijtimoiy-axloqiy tarbiyalash jarayonida maktabgacha ta'lim tashkiloti va oilaning roli	32
§5. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy rivojlanishi amaliyoti	48
§6. Ijtimoiy ta'lim shaxs ijtimoiylashuvi omili sifatida	54
§7. Maktabgacha yoshdagi bola ijtimoiy ta'lim ob'ekti va subyekti sifatida	58
§8. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarida ijtimoiy tajribani shakllantirish	64
§9. Ijtimoiy rivojlanishida pedagogik faoliyat metodlari va texnologiyalar	67
§10. Bola rivojlanish sohalari kompetensiyalari	76
§11. Maktabgacha yoshdagi bolaning rivojlanishida ijtimoiy muhitning ta'siri	87
§12. Maktabgacha yoshdagi bolalarga individual pedagogik yordam ko'rsatish	94
§13. Bolalarda o'zini anglash va muomala madaniyatini tarbiyalash	102
§14. Maktabgacha ta'lim tashkilotida ijtimoiy pedagogik faoliyatning bolalar moslashuv ko'nikmalarini shakllantirishdagi o'рни	105
§15. Maktabgacha ta'lim tashkilotida psixologik-ijtimoiy yordam. Bolalar bog'chasi va oila	120
§16. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy moslashish ko'nikmalarining shakllanishi: bosqichlari va mazmuni	126
Izohli lug'at	136
Adabiyotlar ro'yxati	149

Kirish

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim bosqichlarining uzluksizligi va izchilligini ta'minlash bo'yicha vazifalari, ta'limning zamonaviy metodologiyasini yaratish, o'quv-metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqish, amaliyotga joriy etish va takomillashtirishni taqozo etadi.

Yuqori malakali mutaxassislarining kasbiy tayyorgarligiga nisbatan jamiyat talablarini o'zgarishi va ta'lim berish maqsadining rivojlanishi, didaktik vositalar, shakllar va usullarning barcha tizimi yordamida bo'lajak pedagoglarning kasbiy faoliyatida ijtimoiy mazmunni modellashtirish imkonini beradigan yangi darsliklarni yaratish zarurati yuzaga kelmoqda.

Maktabgacha yosh shaxsning dastlabki kamol topish davridir. Har bir bola shaxsining rivojlanishi, jumladan ijtimoiy ta'lim vazifalarini amalga oshirishda pedagog yetakchi ro'l o'ynaydi.

Mazkur darslik pedagogik oliy ta'lim muassasalarining "Bolalarning ijtimoiy moslashuvi" fanini o'rganadigan bakalavr talabalari uchun mo'ljallangan bo'lib, uning maqsadi - bo'lajak pedagoglarga o'z kasbini o'zlashtirishda, maktabgacha yosh davrida bolalarning ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarini shakllantirishga oid bilim va ko'nikmalarning zaruriy hajmi bilan qurollantirishdan iborat.

Fan bo'lajak pedagog-tarbiyachilarni kasbiy tayyorlashda muhim o'rin egallaydi.

"Bolalarning ijtimoiy moslashuvi" fani maktabgacha ta'lim tashkiloti va oila bilan hamkorlikni amalga oshirishning samarali yo'llarini ko'zda tutadi. Mazkur darslik maktabgacha ta'lim yo'nalishi tizimida faoliyat ko'rsatayotgan pedagoglar, uslubchilar, oliy ta'lim muassasalarining maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalari uchun ilmiy-uslubiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Muallif mazkur darslikning dunyo yuzini ko'rishida yaqindan ko'maklashgan, jumladan materiallarni yig'ish va texnik ishlarni bajarishda ishtirok etgan va qimmatli vaqtini ayamadan zaruriy taklif va tavsiyalarini bergan barcha ustozlarga, taqrizchilarga o'zining samimiy minnatdorchiligini bildiradi!

1- Mavzu: Ijtimoiy rivojlanishning nazariy asoslari

1. Ijtimoiy rivojlanishning pedagogik-psixologik asoslari
2. Ijtimoiylashtirishning omillari (tashqi va ichki omillar)
3. Ijtimoiy rivojlanishning mexanizmlari

"Ijtimoiylashuv" so'zi dastlab siyosiy iqtisodiyotda yer va ishlab chiqarish vositalarining umumlashuvi ma'nosini anglatgan. Amerikalik sotsiolog F. G. Keddings o'zining «Ijtimoiylashuv nazariyasi» (1987) asarida «Ijtimoiylashuv» atamasini birinchi marta insonlarga nisbatan qo'llagan. F. G. Keddings "Ijtimoiy tabiat yoki individ xarakterini rivojlantirish, insonni ijtimoiy hayotga tayyorlashdir" degan fikrni bildiradi.

"Ijtimoiylashuv" (lotincha-socialis-umumiy) ta'lim-tarbiya jarayonida bolaning jamiyatdagi hayotga qo'shilishiga bogliq qonuniyat va hodisalarni o'rganadi.

Ijtimoiylashuv shaxsning ijtimoiy muhitga kirib borishi, unda singib ketishi, tashqi ijtimoiy muhit tajribalarini qo'lga kiritishi, bilim, qadriyat, madaniyat normalarini qabul qilib ularga rioya qilishi yoki qilmasligini tushuntiruvchi jarayondir¹

XX asr o'rtalarida ijtimoiylashuv inson rivojlanishini butun umri mobaynida o'rganuvchi hamda fanlararo boglanuvchi mustaqil ilmiy sohaga aylandi. Ijtimoiylashuvning turli konsepsiyalarini tahlil qilish uni, shartli ravishda, ikki asosiy yondashuvga ajratish imkonini beradi:

— sub'ektiv-ob'ektiv. Unda insonga jamiyat ta'sirining sust iste'molchisi sifatida qaraladi (E. Dyurkgeym, T. Parsons);

— sub'ektiv-sub'ektiv. Bunda ijtimoiylashuv jarayonida insonning faol o'rni, uning hayotiy holatlarga ta'sir etish qobiliyati nazarda tutiladi.

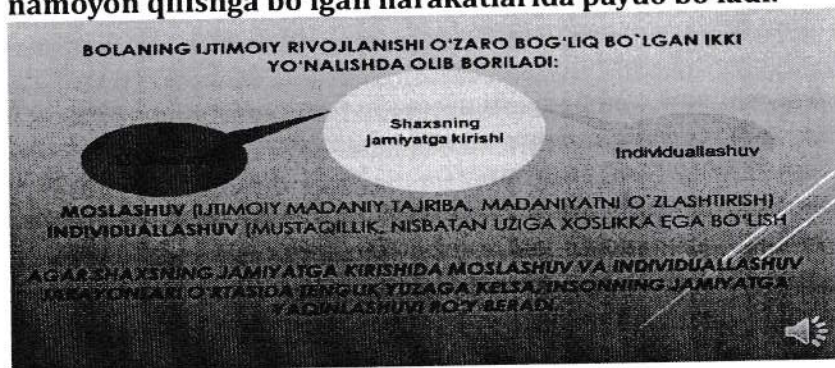
Jamiyat va ijtimoiy moslashuv jarayonlarini tushunishning hozirgi talablariga ikkinchi yondashuv ko'proq mos keladi, chunki zamonaviy fanda ijtimoiylashuv insonning madaniyatni o'zlashtirish jarayonidagi rivojlanishi va o'zgarishi bilan

¹ Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Toshkent: A.Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009.

belgilanadi.

Ijtimoiylashuv jarayoni. Bolaning ijtimoiylashuvi, xususan, insonning ijtimoiy moslashuvi uning bilishga bulgan ob'ektiv ehtiyoji jarayonida paydo buladi. Biroq bu bilan uzviy ravishda bolada boshqa bir ob'ektiv ehtiyoj — o'ziga xoslikni namoyon qilish hissi ham shakllanadi. Bola uni yuzaga chiqarish uchun turli usul va vositalarni qidira boshlaydi va buning natijasida uning **individuallashuvi** ro'y beradi.

Individuallashuv-insonning bolaligidayoq o'z "Men"ini namoyon qilishga bo'lgan harakatlarida paydo bo'ladi.

Ijtimoiylashuv inson rivojlanishini butun umri mobaynida quyidagi bosqichlarda amalga oshadi:²

1. **Birlamchi moslashish bosqichi** (tugilgandan o'spirinlikkacha) Bola ijtimoiy tajribalarni taqlid qiladi, o'zlashtiradi va moslashadi.

2. **Shaxsiylashtirish bosqichi** (o'spirinlik davri 18-25 yoshgacha) Individuallashuv, ijtimoiy hulq-atvor normalariga tanqidiy munosabatda bo'lish, o'zini boshqalardan ajratib olishga intilish, o'zini-o'zi belgilash bosqichi, bunda shaxsning barqaror hususiyatlari rivojlanadi.

Shaxsning faqat o'ziga tegishli bo'lgan ijtimoiy ahamiyatga ega xislatlari individual tarzda namoyon bo'ladi, uning ijtimoiy xulq-atvori esa takrorlanmas jihatlariga ega.

3. **Integratsiya bosqichi**, jamiyatda o'z ornini topishga intilish, shaxsning xususiyatlarini jamiyat qabul qilsa yashi

² Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Toshkent: A.Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009.

bo'ladi. Agar qabul qilinmasa, quyidagi natijalarga erishish mumkin:

Odamlar va jamiyat bilan agressiv o'zaro munosabat va hulq atvorlar namoyon bo'lishi mumkin;

O'zini o'zgartirish, "boshqalar kabi bo'lish";

Muvofiqlik, tashqi kelishiv, moslashish.

4. **Ijtimoiylashuvning mehnat bosqichi**, inson mehnat faoliyatining, kamolotining butun davrini qamrab oladi, bunda inson ijtimoiy tajribani o'zlashtiribgina qolmay, balki jamiyatga o'zining faol ta'sirini o'tkazadi.

5. **Ijtimoiylashuvning keksalik bosqichi**, bu davr ijtimoiy tajribani yangi avlodlarga yetkazish jarayoniga hissa qo'shadigan davr hisoblanadi.

Bolaning ijtimoiy rivojlanishi o'zaro bog'liq bo'lgan ikki yo'nalishda olib boriladi: moslashuv (ijtimoiy madaniy tajriba, madaniyatni o'zlashtirish) va individuallashuv (mustaqillik, nisbatan uziga xoslikka ega bo'lish). Shunday qilib ijtimoiylashuv tushunchasi zamonaviy fanda inson shaxsining moslashuvi va individuallashuvi jarayonlarini o'zaro bog'laydi. Inson (bola) ning aniq bir jamiyat sharoitlariga moslashuvi yoki undan ajratib chiqishi (individuallashuvi) ijtimoiylashuv jarayonining mazmunini tashkil qiladi.

Moslashish sub'ekt va ijtimoiy muhitning o'zaro faol yaqinlashuv jarayoni va natijasidir. (J. Piaje, R. Mertoj).

Ijtimoiy moslashuv esa ijtimoiy muqit talablariga insonning munosabat bildirishidir. Shunday qilib, ijtimoiylashuv (moslashuv) individning ijtimoiy mavjudotga aylanish jarayoni va natijasidir.

Individuallashuv insonning ob'ektiv ehtiyojlar bilan bogliq holda jamiyatda ma'lum darajada alohidalikka intilishi bulib, uning yoshligidayoq o'z-o'zini namoyon qilishga bo'lgan harakatlarida paydo bo'ladi.

Bu ehtiyoj quyidagicha namoyon bo'ladi:

a) o'z qarashlariga ega bo'lish;

b) o'ziga xosliklarga ega bo'lish;

v) o'ziga tegishli bo'lgan masalalarni o'zi hal qilish;